

מסר מעוות וקטשטוש מקומים

על הסרט "ילדי האודיסיאה"

בחדש פברואר האחרון הוצג בסינמטק תל אביב, באופן חד פעמי, הסרט "ילדי האודיסיאה". סרט גרמני בבימויו של ד"ר סטפן פוגל, על "ילדי טהרן". הסרט מתאר את מסעם של חמישה ילדים, רובם מפולין, בעיצומה של מלחמת העולם השנייה, מסע שארך שלוש וחצי שנים: משטח הכיבוש הגרמני (של פולין), דרך שטח הכיבוש הרוסי, מחנות הכפייה בסביר, הנסיעה לטהרן, ועד לעלייתם לפלשתינה א"י. כל ילד מספר את הסיפור הקשה והכואב של תלאותיו.

הסרט הוצג בהשתתפותה של האמנית רחל גרא (מילדי טהרן) ובנוכחותה. הוא הוצג כנראה בעיקר למוזמנים, וקדמו לו קטע אמנותי (זמר מלווה באקורדיון וקלרינט) ודברי ברכה (ביניהם של ראש העירייה רון חולדאי).

המסר של הסרט - הילדים היהודים נרדפו לאורך כל שנות המלחמה עד הגיעם ב-1943 לארץ. אין הבחנה בין היחס של הנאצים (אפילו מראים חייל גרמני "טוב"), הרוסים או הפולנים. כולם אנטישמים. החיים מלאי הסכנות בגרמניה הנאצית, באזור הכיבוש הגרמני של פולין, במעבר המסוכן אל אזור הכיבוש הרוסי של פולין (כל זמן שהמעבר התאפשר), חיי הפליטות הקשים בלבוב שבאוקראינה, הגירוש לסביר, הצקות אנטישמיות בבתי היתומים הפולניים שהתארגנו ברוסיה, כל אלה עד למסע המסוכן על פני האוקיינוסים לארץ ישראל. אכן מסכת ארוכה של תלאות ושל סכנות.

בולט בהיעדרותו מן סרט הוא כל אזכור לעובדה המצמררת שמאתיים אלף היהודים שנמלטו מהגרמנים לאזור הסובייטי, ניצלו מתאי הגזים. לפי התיעוד בסרט, היהודים סבלו ונרדפו בכל מקום שאליו הגיעו, ואין בעצם הבדל מהותי אם זה מידי הגרמנים, הרוסים או הפולנים.

לדוגמה, תמונות גירוש הפליטים בידי השלטונות הסובייטיים לגולאג בסביר ודחיסת הפליטים לרכבות, מעלות בויכרון את התנהגות הפראית של הנאצים, צרחות האס-אס ושיסוי הכלבים, כאשר דחפו את היהודים לקרונות הבקר הצפופים, בתנאים מחפירים, כדי להסיעם אל מחנות ההשמדה.

אירוע הנסיעה לסביר זכור לי היטב, והוא שונה מאוד מן המתואר בסרט. אכן הנסיעה הזאת לא היתה מסע תענוגות, אבל היא היתה הרבה פחות אכזרית ממה שנראה על המסך בסינמטק. גם הגולאג הרוסי היה שונה בתכלית ממחנה הריכוז הנאצי. במחנה שאני הגעתי אליו עם משפחתי כילד, האוכל היה אמנם בצמצום, אך לא היה רעב. שרר קור עז, אך ניתנו אמצעים להתגונן בפניו. הגברים אולצו לעבוד בכריתת עצים, אך בשעות עבודה מוסדרות, לא עד אפיסת כוחות וללא התעללות. זאת בשונה לגמרי מתיאורי הזוועה המוכרים של עבודת הכפייה של היהודים (ושל כלואים אחרים) במחנות הריכוז ובמחנות ההשמדה הנאציים. בבוכנוואלד ובדכאו נרצחו אסירים רבים עוד לפני פרוץ המלחמה ולפני ההמתה בגזים.

אינני מתיימר לתאר את החיים בגולאגים ברוסיה הסובייטית. על כך יש תיעוד רב ולא חסרו שם מעשי אכזריות אימים. אני מכיר את המחנה ששהינו בו כשנה כפליטים ושמעתי גם דיווחים מאנשים אחרים.

אדגים את ההבדל התהומי בין הגולאג שהוגלגנו אליו ובין מחנה

על המשאית כשק חיטה כבר.
'הנה כלבה! קחי לך גם את זה!' והטיל את ילדה לרגליה.
Gut gemacht [בגרמנית: עשוי טוב],² ככה צריך להעניש אמא מפלצת, אמר איש אס-אס שעמד ליד המשאית.

Gut, gut Russki [בגרמנית: טוב, טוב רוסי].³
"הנה נפל על הארץ זוג מפותל בחיובק נושא. הגבר נעץ את אצבעותיו המעוותות בבשרה של האשה, תפס בין שיניו את בגדה. היא צועקת צעקות היסטוריות, מקללת, מגדפת, עד שהיא נרמסת במגף, מחרחרת ומשתתקת. מבקעים אותם לשניים כמו בול עץ, משליכים אותם למשאיות כבהמות..."

"אחרים נושאים ילדה קיטעת; מחזיקים בידיה וברגל שנשארה לה. דמעות זולגות על פניה והיא לוחשת בקול בכי: 'אדונים, זה כואב, כואב...' משליכים אותה למשאית בין הפגרים. היא תישרף חיים יחד איתם."

מערכה שלישית: שיחת העדים

"יורד ערב צונן מלא כוכבים. אנחנו שוכבים לרגלי המסילה, דממת מוות מסביב. נורות קלושות על עמודים גבוהים מאירות את הסביבה הקרובה, הלאה מזה שוררת חשכה גמורה. צעד אחד קדימה ואפשר להיעלם לגמרי..."

'החלפת נעליים?' שואל אותי אנרי.

'לא.'

'למה לא?'

'בחיך, בן אדם, מספיק לי ודי!'

'טרנספורט אחד הספיק לך! ומה אני צריך להגיד, אולי מיליון איש עברו תחת ידי מאז חג המולד. הכי קשים הטרנספורטים מסביבות פריז: תמיד פוגשים מכרים.'

'ומה אתה אומר להם?'

'שהם הולכים להתרחץ ושאחר כך ניפגש במחנה. ואתה, מה היית אומר במקומי?'

אפילו: 15,000 איש בטרנספורט

"תם ונשלם... מכוניות אחרונות אוספות את המתים המפורזים על הרציף..."

כשאנחנו חוזרים למחנה, הלילה כבר הולך ונסוג. הכוכבים מחוירים, מעל ראשינו מצטללים השמים עוד ועוד. מחר יהיה יום נאה, יום שרב נאה.

מן המשרפות מיתמרים עמודי עשן עצומים, נשפכים למעלה אל נהר שחור ענק, אטי מאוד, ששט מעל השמים, מעל בירקנאו, ונעלם מעל היערות בדרכו אל טשבינה. טרנספורט סוסנוביץ כבר עולה בלהבות.

אנחנו חולפים על פני כיתת אנשי אס-אס חמושים בנשק אוטומטי שצועדים להחליף משמרת. כאיש אחד הם הולכים קוממיות, כתף אל כתף. Und morgen die ganze Welt [בגרמנית: ומחר העולם כולו].

שרים במלוא הגרון."

הערות

1. הקטעים המצוטטים מתוך "גברותי ורבותי, אל תאי הגזים בבקשה" [עמ' 16-18, 28-29, 31-33, 36-38] מופיעים בקובץ פרידה ממריה בתרגומה של עדה פגיס, בהוצאת עם עובד/קלאסיכיס, 1996.
2. הערת עדה פגיס.
3. הערת עדה פגיס.

הריכוז הגרמני, בעזרת אירוע שהתרחש במשפחתי. אבי שהיה עורך דין ולא מורגל בעבודה פיזית, חויב כמובן גם הוא לעבוד בכריתת עצים. הוא מונה לראש קבוצת עבודה (בריגדה) והיה אחראי על בני הקבוצה, שהיו כולם יהודים.

בברית המועצות, היעדרות מעבודה נחשבה עברה חמורה שדינה עונש כבד. אף על פי כן, החליט אבי - יחד עם כל בני הקבוצה שלו - להיעדר ביום הכיפורים מהעבודה. בתור ראש קבוצה אבי הואשם והועמד לדין. בהיותו עורך דין הוא למד את החוק הסובייטי, ואת הזכויות הקשורות בקיום חגים דתיים. בבית המשפט, בהסתמכו על החוקה הסובייטית, הוא עמד על הזכות של היהודים לא לעבוד ביום הכיפורים. השופט התרשם מהטיעונים, והמשפט הסתיים בו כיחיה של הקבוצה ושל.

התלאות המתוארות בסרט וגם אלה שלא מתוארות (כל סיפור הוא ייחודי) אכן היו קשות, ולאורך השנים חלו רבים במחלות קשות ולא מעטים נספו. אף על פי כן, יש מרחק אדיר בין התלאות האלה ובין מהנות ההשמדה, שבהם הומתו באופן שיטתי מיליוני יהודים. המסר של הסרט מעוות, והטשטוש של ההבדל הזה מקומם.

יוסף נוימן

פרופ' יוסף נוימן הוא פרופסור אמריטוס לביולוגיה ולפילוסופיה, אונ'ב' תל-אביב

הזאת שום דבר אינו צפוי. התפאורה הפשוטה, עשויה חמישה גלילי עץ סגורים בגדלים ובצבעים שונים; באמצעות מוזיקה, משחק אמין וכריאוגרפיה מדויקת דמיונו של הקהל ממריא והוא מצליח בקלות לראות בגלילים האלו מכונית נוסעת, ספסל או עוגת חתן כלה. הקהל נהפך ממתבונן מנומנם ופסיבי לחלק פעיל בהצגה לכן גם אין צורך בהשקעת המסך מלאכותית לטובת החלפת תפאורה ממערכה אחת לשנייה.

החסכנות המכוונת מאפיינת גם את התלבושות והאביזרים. לאורך כל ההצגה לבוש הרולד במכנסים שחורים פשוטים. גם מוד לבושה באותה חליפת בד. כשאחד מהשחקנים זקוק לאביזר הוא שולף אותו בטבעיות מתוך קופסאות העץ ובאותה שלוה גם מחזיר אותו למקומו.

השפעתו של פרויד מחלחלת גם לקומפוזיציה הבימתית שמתחלקת בין חזות הבמה (המודע) - שם מתרחשים הדיאלוגים הגלויים לבין ירכתי הבמה (תת מודע) - שם מבעד למסך הצללה ובעזרת משחקי אור וצל מתנהלות הנגיעות הנרמזות בין הרולד למוד, וצפות הדעות הקדומות עתירות השנאה ביחס לזוג הלא מקובל, שמטרת זיווגו (רחמנא ליצלן) אינה הבאת צאצאים לעולם.

בשנת 1994 ייסדה הבמאית והמחזאית אירינה גורליק את תיאטרון "מיקרו" שהיה מיועד לבני נוער מרוסיה. המוכשרים שבין תלמידי הסטודיו היו ללהקת צעירים מגובשת וקבועה. התיאטרון הוכר כתיאטרון מקצועי בשנת 2004 וכיום הוא מציג באולם החאן הקטן והאינטימי בירושלים. תחת כיפת אבן - כשהשחקנים האלמונים והקהל הם באותו גובה (הבמה אינה מוגבהת כמו באולמות תיאטרון רגילים) ומרחק אפסי מפריד ביניהם - מתאפשר מגע תיאטרלי נדיר ודמוקרטי. התאורה הרכה שמאירה את הבמה אינה מסנוורת את השחקנים והם מצליחים להבחין בעיניים ובפנים הניבטות אליהם. כך קורה גם בהצגה "הזכות להיות אידיוט" שמלווה אותה תזמורת אותנטית בביצוע חי. המוזיקה והשילוב של מיניאטורות פלסטיות עסיסיות הופכים את ההצגה לחוויה מענגת ובעיקר מרעננת. כי במבול ההפקות הגרנדיוזיות, קצת נשכח מלב שהצגה צריכה להיות לא רק מרהיבה אלא

מגע תיאטרלי נדיר ודמוקרטי

"הזכות להיות אידיוט" (על פי הרולד ומוד מאת קולין היגינס), תיאטרון מיקרו; עיבוד ובימוי: אירינה גורליק; נוסח עברי: פטר קריקסונוב; ניהול מוזיקלי: בוריס זימין; עיצוב תפאורה ותלבושות: איליה קוקן; כריאוגרפיה: מריה גורליק

פרשיית האהבים בין צעיר מר-רוח לאשה מבוגרת ועליוה כבר זכתה לגרסה קולנועית בשנת 1971 וכעת תיאטרון מיקרו מציג גרסה מקורית וחדשנית לרומן הרולד ומוד. במרכז ההצגה מאבק פסיכואנליטי מבית מדרשו של פרויד בין יצר החיים והמיניות (ארוס) לבין יצר המוות השואף לכיליון (תנאטוס). את יצר המוות מגלם הרולד, בחור מורבידי, בעל ותק בניסיונות התאבדות כושלים ואת יצר החיים מגלמת מוד, גברת תוססת ומלאת חיות בגיל הזהב.

סיפור האהבה הבלתי שגרתי נלחם נגד הדעות הקדומות של החברה, נמלט מציפורניה המטופחות והתובעניות של אמו של הרולד ונע כל הזמן בין תסיסת החשקנית של הארוס לנפלתותו של התנאטוס.

אולגה קטאיבה משחקת באמינות את מוד היצרית והיצירתית, ואילו מיכאל גורודין מפליא לאמץ את הבעות הפנים המשועממות של דיכאוניים ואת פכירת הידיים העצבנית של בעלי מחשבות טורדניות.

הבימוי של אירינה גורליק מתאפיין במינימליזם אוונגרדי, שמצליח להשאיר את הצופה דרוך. בשונה מהצגות הרצות בתיאטרות הממסדיים - בהצגה

תיאטרון מיקרו, "הזכות להיות אידיוט"

גם טובה, ויש כל כך הרבה דרכים יצירתיות להפוך אותה לכוז. תשאלו אפילו את מוד.

כנרת רובינשטיין